

LUND UNIVERSITY

Mönster för drömmar och demokratisering

Törnvall, Gunilla

Published in:
Nuets närhet, det förflutnas samtid

2024

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Törnvall, G. (2024). Mönster för drömmar och demokratisering. I E. Nilsson Nylander, & M. Larsson (Red.), *Nuets närhet, det förflutnas samtid: En antologi om vardagens tryck* (s. 198-209). (Skrifter utgivna av Universitetsbiblioteket i Lund. Ny följd; Vol. 12). Universitetsbiblioteket i Lund.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

NUETS NÄRHET, DET FÖRFLUTNAS SAMTID

2356
5 (Cicero)
Reklamhand
höger

EN ANTOLOGI OM
VARDAGENS TRYCK

2359
15 (Cicero)
Reklamhand
vänster

NUETS NÄRHET, DET FÖRFLUTNAS SAMTID

En antologi om vardagens tryck

REDAKTÖR: EVA NILSSON NYLANDER

MEDREDAKTÖR: MATS LARSSON

LUNDS
UNIVERSITET

Universitetsbiblioteket
Lund 2024

*Huru snart
betalar sig en
HUSQVARNA
symaskin?*

Mönster för drömmar och demokratisering

GUNILLA TÖRNVALL

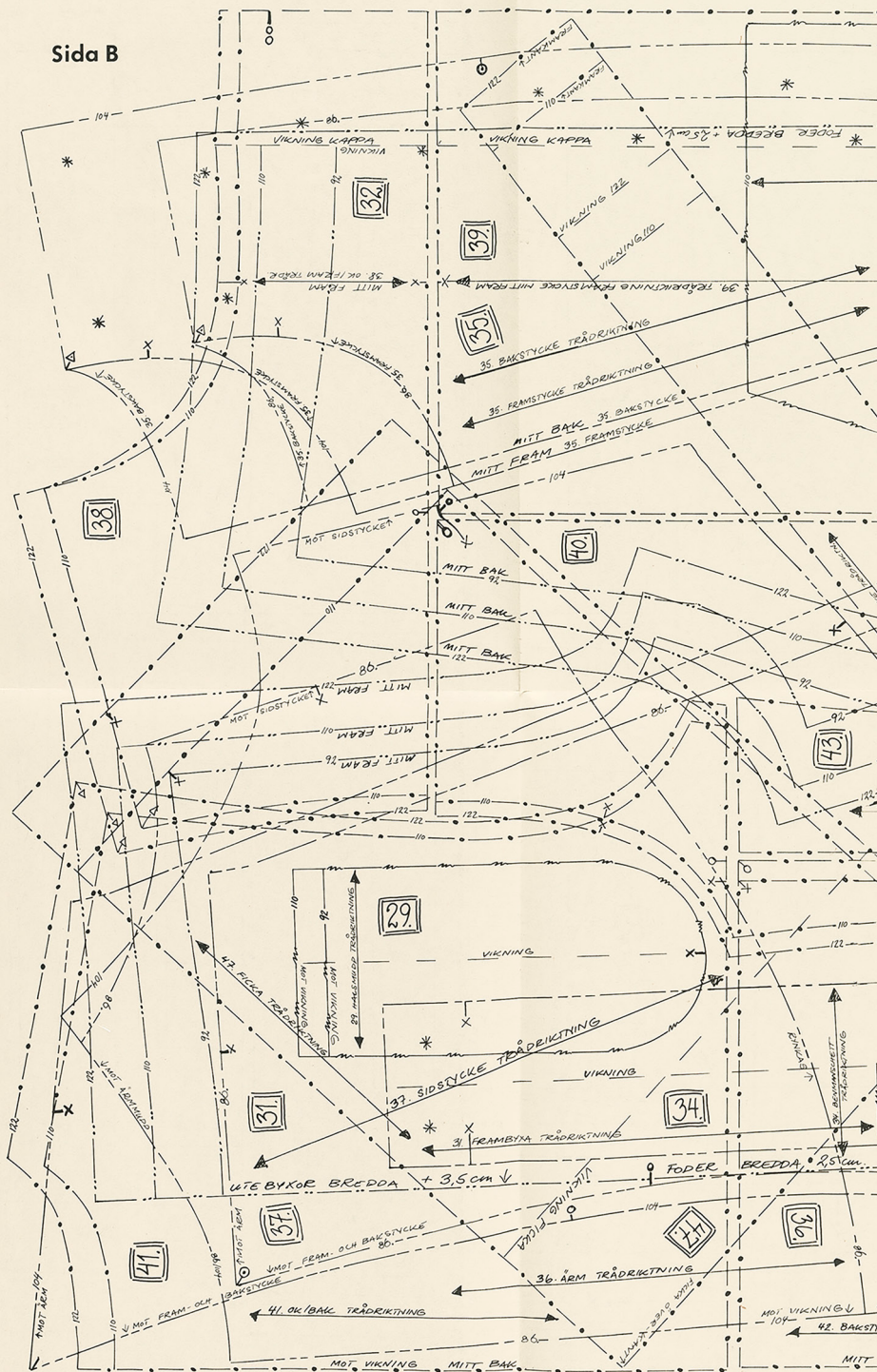
År 1950 producerade Åhlén & Åkerlunds Stilmönster 4 miljoner sömnadsmönster. Det motsvarar att varje svensk kvinna köpte två av deras mönster årligen.¹ En statlig utredning om familjeliv och hemarbete hade 1947 konstaterat att konfektioner, alltså fabriks-tillverkade färdigsydda kläder, tagit över det mesta av herrkläderna och damytterplaggen, men att kvinnors innekädsel och barnens kläder bäst tillgodosågs genom hemsömnad. Vid samma tid nådde antalet hemmafruar i Sverige sin absoluta toppnivå, och avsaknaden av hembiträden och billiga sömmerskor efter andra världskriget skulle avhjälpas med moderna symaskiner och enkla mönster. Samtidigt betonade utredarna kvinnornas behov av att få omväxling i hemarbetet. De menade att det var viktigt att inte bara ta hänsyn till de ekonomiska fördelarna utan även till att de hemarbetande kvinnorna behövde få ”göra arbeten som de tycka är ’roliga’ och som ge påtagligt resultat och utlöser deras skaparlängtan.”²

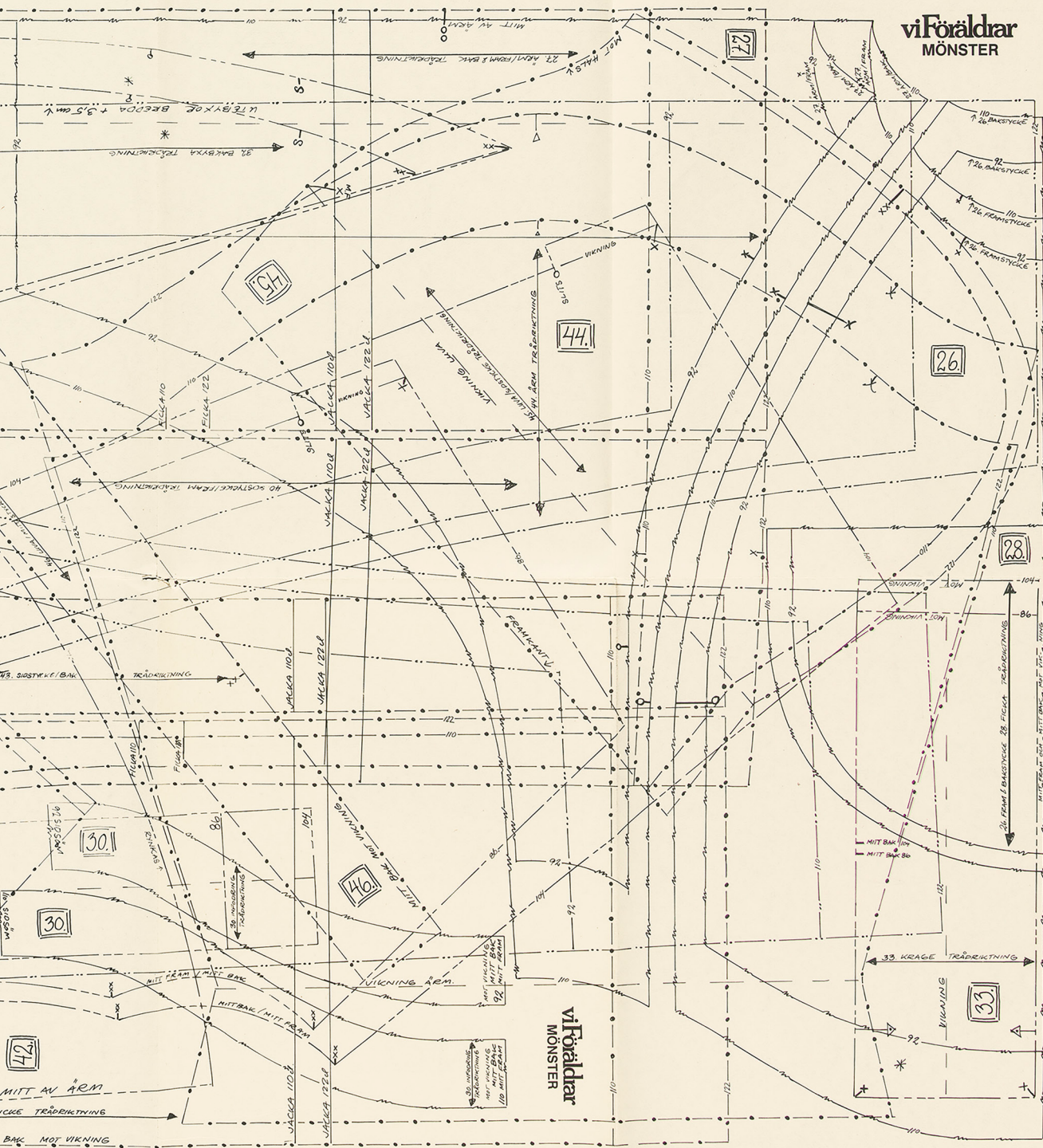
Ett vanligt sömnadsmönster för kläder består av linjer, prickar, siffror och bokstäver på papper. För den oinvigda är det ett svårbegripligt virrvarr av tecken, men för den sykunniga kan det väcka drömmar om välgjorda och vackra kläder. Idag framkallar mönstren främst tankar om kreativt och personligt skapande. Annat var det för hundra år sedan då de också kunde väcka drömmar om socialt avancemang. Massproduktionen av tillskärningsmönster startade i USA vid mitten av 1800-talet och tillsammans med symaskinen spreds hemsömnadskonsten i snabb takt till resten av västvärlden under återstoden av seklet.³ Ett vanligt sätt att presentera och distribuera klädmönster var genom veckotidningar och mönsterkataloger. (2)

•
1. Symaskinen kom att ses som en oundgänglig hushållsmaskin i många hem fram till 1980-talet. Den var en dyrbar investering vars ekonomiska nytta betonades av tillverkarna: *Huru snart betalar sig en Hus-qvarna symaskin?*

Sida B

2. Mönsterbilaga från *Vi Förlädrar*, odaterad, troligen 1990-talet. Det är ett av få sömnadsmönster bevarat i vardagstryckssamlingen. Ett modernt ark med mönster tryckta ovanpå varandra i ett virrvarr av linjer, prickar och tecken, som köparen själv fick rita av på plägsapper. Sådana här platsbesparande mönster har förekommit i tidskrifter sedan 1860-talet, exempelvis i amerikanska *Harper's Bazar*.

vi Förlärdrar
MÖNSTER

3. En förutsättning för ökningen av hemsömnaden från och med andra halvan av 1800-talet var symaskinen som snabbt spreds från USA till stora delar av världen. Här visas en bruksanvisning från Mora Mekaniska Fabriks Symaskiner, som tillverkade symaskiner i Sverige 1865–77. *Anvisning att begagna Mora Mekaniska Fabriks Symaskiner, utförda efter Wheeler & Wilsons system.*

Själva mönstren var oftast beställningsvaror och styckvisa mönsterpåsar har setts som förpackningar och därmed inte omfattats av pliktleveranslagen. Även om mönstren inte finns bevarade kan mönsterforskaren hitta intressant material i samlingen av vardagstryck, som speglar hemsömnadens viktiga roll från slutet av 1800-talet och åtminstone hundra år framöver.

Mönsterproducenternas mål var att erbjuda det senaste modet till ett lågt pris. Tidigare hade mode varit något för de rika som hade råd att byta kläder och stil närhelst det passade. Nu fanns det inom räckhåll för en större del av befolkningen. Oavsett geografisk plats eller social ställning kunde den som var sykunnig, och hade ledig tid, själv skapa moderiktiga kläder i stället för att vara hänvisad till vad som gick att köpa i den lokala handeln eller via postorder eller få uppsytt hos sömmerskan. Pappersmönstret kan därmed kopplas till demokratiseringen av modet.

En av de viktigaste förutsättningarna för den framväxande hemsömnaden var symaskinen. Modet mot slutet av 1860-talet krävde komplexa sammanfogningar och många sömmar, vilket enkelt kunde utföras med en symaskin. Den första välfungerande symaskinen för hemmet konstruerades av Isaac Singer i USA 1853. Året därpå

EN VÄRLDSNYHET...

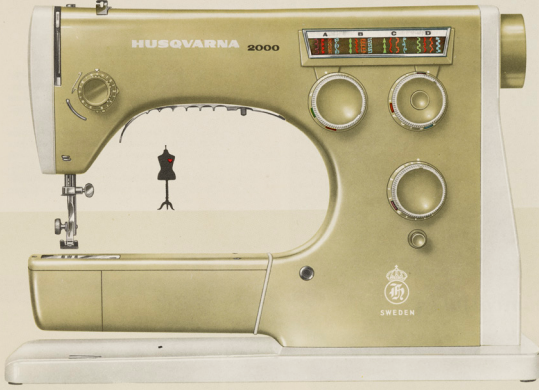
En symaskin värd att äga

Nu kan Husqvarna presentera en verklig nyhet för Er som fordrar mera... för Er som har sömnad som hobby... för Er som tycker att sömnad har besvärliga sidor.

Nya Husqvarna 2000 har allt Ni kan önska Er för att nå ett perfekt resultat på ett enkelt och snabbt sätt. De rena, moderna linjerna och den harmoniska färgsättningen gör sömnadstunderna till en efterlängtat avkoppling. All sömnad blir inte bara enklare utan också roligare och Ni blir glad åt allt det vackra Ni och Er Husqvarna kan skapa.

Presentationen av nya Husqvarna 2000 har föregåtts av ett flerårigt provnings- och utvecklingsarbete. En stab kvinnliga medarbetare har sett till att den slutgiltiga produkten blivit väl anpassad för Er. De har ur konsumentens synvinkel bedömt olika förhållningsförlag, varvid enkelheten i maskinens skötsel och sömnadsegenskaperna alltid varit avgörande.

Nya rön parad med lång erfarenhet av symaskinstillverkning har alltså varit den grund på vilken Husqvarnas tekniker byggt vidare. I denna broschyr kan Ni se hur lyckat resultatet har blivit. Endast en demonstration kan emellertid ge Husqvarna 2000 full rättvisa. När Ni väljer Husqvarna 2000 betyder det också att Ni väljer snabb och god service — fackutbildad personal står till Er förfogande över hela landet. Som ägarinna till en Husqvarna får Ni också deltaga i någon av de sömnadskurser, som kallas i Er hemort eller dess närhet. Ni kommer alltid att känna Er stolt och trygg över att äga en Husqvarna 2000 — hemmets nyttigaste lyx.

nya HUSQVARNA 2000

- 4. Husqvarna Vapen AB etablerade sig vid slutet av 1800-talet som en av de viktigaste symaskinstillverkarna i Sverige. 1963 presenterades den nya modellen "Husqvarna 2000 — hemmets nyttigaste lyx".

demonstrerade mekanikern J. G. Wikström den första Singer-symaskinen i Sverige. Därefter tog Wikström patent på symaskiner i Sverige. När patentet gick ut 1859 startades mindre symaskinsverkstäder av enskilda mekaniker på flera olika orter i landet. Mora Mekaniska Fabriks AB tillverkade symaskiner i större skala under åren 1865–77. (3)

Därefter hårdnade konkurrensen från importerade tyska och amerikanska symaskiner. De förde med sig avbetalningssystemet, symaskinsagenterna och reklamen som spred symaskinen till kvinnor i alla samhällsklasser. Vid början av 1940-talet hade cirka 90 procent av arbetar-, lägre tjänstemanna- och medelklasshushållen en symaskin.⁴ Husqvarna Vapen AB introducerade sin första symaskin 1872, men det dröjde till 1880–90-talet innan de kunde producera dugliga maskiner. Å andra sidan kom Husqvarna att bli ett av de viktigaste märkena på den svenska marknaden.⁵ (4)

En broschyr från Husqvarna tryckt 1925, med den retoriska frågan *Huru snart betalar sig en Husqvarna symaskin?* utgår ifrån en kvinna som ska gifta sig och sätta bo. Förutom linne och andra hemtextilier syr kvinnan barnkläder och lagar kläder med symaskinen. Hon syr underkläder till sig själv och maken, och sin egen garderob: "Det

En efterlängtnad modenylhet

Snedslåen Fill-a-want revolutionerar
sommarmodet

Tre modeller, som visa snedslåen 'fill-a-want' praktiska användbarhet.

FÖR NUTIDENS UNGA DAM FÅR INGENTING VARA FRÄMMANDE. Hon bör kunna hantera sin skrivmaskin lika bra som hon styr sin motorcykel eller steker sin kotlett. Och hon bör absolut kunna sy sina kläder själv, om hon också inte gör det. Det är modernt att vara händig och skyddad. Men det nuvarande modet är inte vidare lätt att handskas med för en amatörsömmerska. Alla uddar och flikar och volanger är ett besvärligt och tidsödande kapitel. Att klippa snedslår och passa ihop dem, så att de duga att kanta klockkjen och dess många flikar och volanger med, det vet varenda skyddad dam är ett högst svårt och tålmodigprövande arbete. Och snedslår måste det ju vara för att fallet skall bli mjukt och elastiskt. Det är alltså inte utan att man drar en suck av lättnad, när man får höra att man numera kan köpa färdiga snedslår, d. v. s. långa längder av sneddat tyg utan skarvar, vilka äro utomordent-

liga vid all kantning. Nyheten har nyligen kommit ut i handeln och snedremsan, som döpts till "Fill-a-want", av sin uppfinnare finns i 30 å 40 olika färger och i 5 å 6 kvaliteter. Rensan är upprullad i bandrullar om 10 m. Det blir alltså först sedan man förbrukat 10 m. snedslår, man behöver göra en skarv. Förresten finns remsan också i olika bredder från ett par cm. upp till en bredd som är lämplig att direkt använda till kragar och manschetter på klänningar, vilket ju också har många fördelar med sig. För hantvering av finare underkläder i silke och crêpe-de-chine är ju remsan naturligtvis utomordentlig och för resten för alla plagg, som fordra mjuka och elastiska fallar. Av alla större sömnadsfirmor måste naturligtvis den nya snedslåen hälas med förtjusning, därför att den ger tillfälle till tidsbesparing, precis som av oss som bara kunna syssla med sömnd på "våra lediga stunder".

PHOTO: H. B. 1924

5. Den färdiga snedremsan "fill-a-want" skulle underlätta för modeintresserade amatörsömmerskor. "En efterlängtnad modenylhet: Snedslån "Fill-a-want" revolutionerar sommar-modet".

Bröderna Lagerström, Stockholm, u. å. 240 x 156 mm.

nuvarande modet är ju skapat för parollen 'Sy själv med hjälp av egen symaskin'." Svaret på frågan var att på mindre än ett år hade maskinen betalat sig. (1)

Ett odaterat reklamblad (troligen från 1920-talet) gör reklam för snedslån "Fill-a-want" som ska göra det enklare för amatörsömmerskan att sy sommarens moderiktiga klänningar. (5) Den säljande texten visar på det nya kvinnoidealet:

6. Tyg var länge en vanlig present till flickor och kvinnor, så som "Ett gott tyg", som Elmgrens Fabrikbod listade bland sina Julgäve-förslag.

- 7. Almedahls bomullstyger 1935 med mönsterförsäljning.

- 8. *Ett fönster mot våren till våra damer* 1939. Påkostad katalog med klänningsmodeller i tyger från Tuppen, Norrköpings Bomullsväveri.

- 9. Rydboholms Aktiebolag sålde egna mönster som passade till de blommiga tygerna.

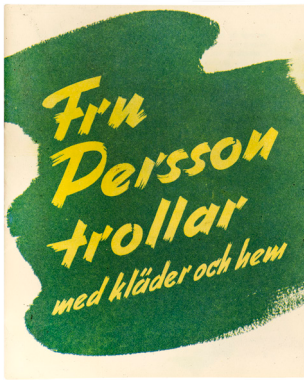
För nutidens unga dam får ingenting vara främmande. Hon bör kunna hantera sin skrivmaskin lika bra som hon styr sin motorcykel eller steker sin kotlett. Och hon bör absolut kunna sy sina kläder själv, om hon också inte gör det. Det är modernt att vara händig och sykkunnig.

Merparten av reklamaterialet från 1930- och 40-talen riktar sig till återförsäljare. Framför allt är det herrkonfektion, kappor och korsetter till damerna och lite barnkläder. Vid den här tiden var det vanligt att ge bort tyg i julklass. (6)

En del tygproducenter lät tillverka mönster för att sälja sina tyger. Så gjorde till exempel Almedahls, Tuppens och Rydboholms. (7-9)

Under andra världskriget talas det om "fredskvalitet", och då menar man tyger tillverkade före kriget, om att vårda de kläder man har, om kuponger och restriktioner. Ett exempel är Herdins färgverk som gav ut en broschyr om hur man med hjälp av färg kunde få gamla kläder och hemtextilier att se nya ut: "Fru Persson trollar med kläder och hem". (10-12)

Ett vanligt sätt att sälja mönster för hemsömnad under andra halvan av 1900-talet var styckvisa mönster i små genomskinliga plastpåsar innehållande ett ark med en färgglad bild på det färdiga

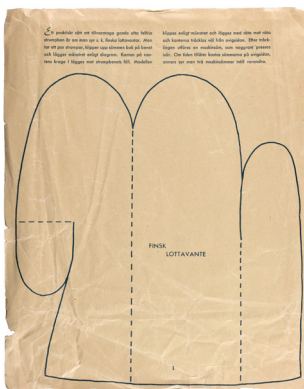
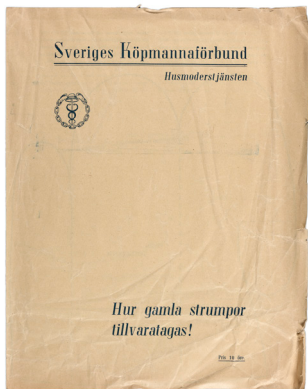
A-B Ätå Tryck, Ahlén & Åkerlunds Offsettr., Stockholm, 1942. 152 x 124 mm.

- 10. De stängda gränserna, ransonerings och restriktioner under andra världskriget gjorde det nödvändigt att spara på tyg. Men genom att färga om kläder och hemtextilier kunde såväl garderoben som hemmet förnyas, utan att förbruka kuponger. *Fru Persson trollar med kläder och hem*, A. W. Herdins Färgverk A.-B., Falun.

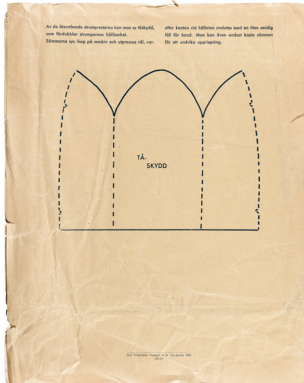
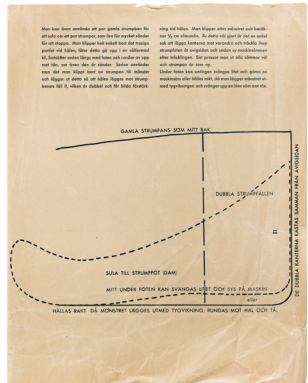
Avel R. Elfsröms Tryckeri, Stockholm, u. å. 33 x 23 cm.

- 11. När andra världskriget tvingat fram ersättningsmaterial av konstfber betonade Engelska Skrädderiet i Stockholm att de sålde tyger av god kvalitet: "Engelska Skrädderiet Kupongtyger stå allt fortfarande i toppklass. De förnämsta klädeshusen i England ha tillverkat dem – i förkrigskvalitet!" De erbjöd även lagning och modernisering av äldre kostymer.

Emil Kihlströms Tryckeri A.-B., Stockholm, 1943. 32 x 23 cm.

- 12. Andra världskriget ställde stora krav på husmödrarnas skicklighet att hushålla med resurserna. Här ett mönster till så kallade "finska lottavantar", som syddes av gamla strumpben. *Hur gamla strumpben tillvaratas*, Sveriges Köpmannaförbund, Husmoderstjänsten.

13. Tryckark med framsidor till mönsterpåsar från Stilmönster. Mönstret 6264 är en byxa designad av Sighsten Herrgård (1943–89). För ovanlighetens skull är mönsterdesignerns namn angivet. Han var en känd designer som förväntades sälja mönstret.

U. o., u. å. 44,5 x 64 cm.

14. För att klä sig moderiktigt till ett överkomligt pris sydde många tonårsflickor sina egna kläder. Här är några modeller riktade särskilt till dem. *Tonårs-Stil*.

plagget, ett vikt silkespappersmönster och ett vikt pappersark med enklare instruktioner, enligt amerikansk förebild. Bevarat i samlingarna finns stora, obeskurna tryckark i fyrfärg från ett anonymt offsettryckeri med bilder som använts till framsidorna på Stilmönster, från 1940-talet till 1990-talet.

På 1950-talet uppmärksammade mönstertillverkarna intresset bland tonårsflickor att sy kläder designade speciellt för dem. Ännu på 1960–70-talet sydde många av tonårsflickorna sina egna kläder och den växande ungdomskulturen var en viktig marknad. (14)

Nya syntetiska tyger och triåer presenterades som strykfria och enkla att arbeta med, och i färgställningar som passade till det nya okonventionella modet. Kjollängden varierade, vilket mönstertillverkarna enkelt löste med olika modeller i samma förpackning. Den mer avslappnade stilen och unisexmodet mot slutet av 1960-talet ledde till att herrkläder blev enklare att sy hemma än det äldre skräddade modet. Ett exempel ur samlingarna är Sighsten Herrgårds designade mönster för Stilmönster. (13) Det tillhörde annars undantagen att namnet på designern angavs på mönsterpåsarna.

Länge var det betydligt billigare att sy kläder själv jämfört med att köpa konfektion. Till mindre än halva priset kunde mönster och material erhållas till ett motsvarande färdigsytt plagg, om kvinnans arbetskostnad räknades bort. Under stora delar av 1900-talet var den ekonomiska aspekten avgörande för hemsömnaden, men även andra faktorer spelade in, framför allt synen på kvinnan och vilka arbetsuppgifter hon förväntades utföra obetalt i hemmet. Klädsömnaden kunde samtidigt vara ett sätt att vara kreativ, känna skaparglädje och ett sätt att uttrycka självkänsla, att klä sig enligt senaste modet eller att uttrycka den egna personligheten. De senaste åren har klimataspekten börjat lyftas fram och kunskaper om hur man moderniserar second-handkläder värderas högt. Mönster- och tygförsäljningen har i stor utsträckning flyttat till internet, men drömmarna om vackra kläder för alla lever kvar.

NOTER

1. Denna artikel har möjliggjorts genom generöst bidrag från Ridderstads stiftelse för historisk grafisk forskning. Om pappersmönstrens och hemsömnadens utveckling i Sverige, se vidare Törnvall, Gunilla, 'Ändringsmodeller, byxkjolar och varma pyjamasar: Hemsytt mode under andra världskriget', i *Modevetenskap: Perspektiv på mode, stil och estetik*, Severinsson, Emma & Warkander, Philip (red.), Appell förlag, Stockholm, 2021, s. 104–122; Törnvall, Gunilla, 'From Paper Patterns to Patterns-on-Fabric: Home Sewing in Sweden 1881–1981', *Costume*, 57:1 (2023), s. 55–81.

2. *Betänkande angående familjeliv och hemarbete*, SOU 1947:46, s. 30.

3. Om hemsömnadens och mönstrens bakgrund och spridning, se framförallt Burman, Barbara (red.), *The Culture of Sewing: Gender, Consumption and Home Dressmaking*, Berg, Oxford & New York, 1999; Gordon, Sarah A., 'Make it Yourself': *Home Sewing, Gender, and Culture, 1890–1930*, Columbia University Press, New York, 2009; Emery, Joy Spanabel, *A History of the Paper Pattern Industry*, Bloomsbury, London & New York, 2014.

4. Nyberg, Anita, 'Med symaskiner syr man mer: Kvinnors förvärvs- och hushållsarbete på 1930-talet', i Johansson, Alf O., Lundin, Susanne & Olsson, Lars (red.), *Dagsverken: 13 essäer i arbetets historia*. Lund, Historiska Media, 1994, s. 267.

5. Om symaskinens utveckling och spridning, se Sjöqvist, Kerstin, *Symaskinen: Historiskt och socialt*, LTs förlag, Stockholm, 1972; Nyberg, Anita, *Tekniken – kvinnornas befriare?: hushållsteknik, köpevaror, gifta kvinnors hushållsarbetsid och förvärvsdeltagande 1930-talet – 1980-talet*, Linköpings universitet, Linköping, 1989; Waldén, Louise, *Genom symaskinens nålsöga: Teknik och social förändring i kvinnokultur och manskultur*, Carlsson Bokförlag, Stockholm, 1990; Godley, Andrew, 'The global diffusion of the sewing machine, 1850–1914', *Research in Economic History*, 20 (2001), s. 1–45.